

dr inż. Jakub Bis

Katedra Ekonomii i Zarządzania Gospodarką
Politechnika Lubelska

Wpływ polskich bezpośrednich inwestycji zagranicznych na rozwój gospodarczy rejonu¹ jaworowskiego w obwodzie lwowskim na Ukrainie

WPROWADZENIE

W ostatnich latach regularnie zwiększa się wartość polskich inwestycji bezpośrednich za granicą. Zgodnie z badaniami W. Karaszewskiego, spośród 500 największych przedsiębiorstw w Polsce projekty inwestycyjne za granicą miało zamiar podjąć 30% (najczęściej wymieniano Niemcy, Ukrainę i Rosję) [Krakowiak, 2006, s. 4; Karaszewski, 2008, s. 8]. Podobny trend odnotowuje w swych badaniach Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur, który wskazuje, że najczęściej przedsiębiorstw jako docelowe kraje wskazywało Ukrainę lub Białoruś, w 2007 roku, było to aż 52% ankietowanych, a w roku 2008 i 2006 – 39% [Pałys, 2009, s. 26–30]. Ukraina stała się ważnym partnerem dla polskich przedsiębiorców ze względu na potencjał gospodarczy, położenie oraz niskie koszty pracy, jak i mniejsze (niż w relacjach z innymi krajami) bariery kulturowe. Na rynku ukraińskim, zgodnie z danymi Wydziału Handlu Ambasady Polskiej w Kijowie, działa obecnie ponad 1800 przedsiębiorstw z kapitałem polskim, w tym 328 na terenie obwodu lwowskiego. Zdecydowanie najwięcej kapitału polscy inwestorzy zagraniczni ulokowali w stolicy regionu – Lwowie. Było to 259,3 mln dolarów, co daje aż 34% spośród całości BIZ ulokowanych w tym mieście. Jednak kiedy weźmiemy pod uwagę fakt, iż kapitał zakładowy Kredobanku (inwestycja PKO BP) wynosi 1,92 mld UAH, co po przeliczeniu (kurs 1 UAH=0,125 USD) daje nam niespełna 240 mln dolarów, okazuje się, że przy teoretycznym wycofaniu się PKO BP ze Lwowa wartość polskich BIZ w tym mieście spadłaby do poziomu około 20 mln USD. Spośród rejonów obwodu lwowskiego zdecydowanie najwięcej kapitału polskiego zdołał pozyskać rejon jaworowski. W roku 2007 było to 19,9 mln USD, a na koniec 2009 roku 16,9 mln USD, co daje 45% wszystkich BIZ zainwestowanych na tym terenie.

Artykuł charakteryzuje sytuację ekonomiczno-społeczną rejonu jaworowskiego oraz działalność Specjalnej Strefy Ekonomicznej „Jaworów”. W drugiej

¹ Rejon (район, wymawiane [rajon]) to odpowiednik polskiego powiatu, jest częścią administracyjną obwodu.

części artykułu przedstawiono rolę polskich inwestycji bezpośrednich w rozwoju gospodarczym rejonu jaworowskiego oraz opinie władz lokalnych badanego obszaru na temat polskich BIZ.

CHARAKTERYSTYKA EKONOMICZNO-SPOŁECZNA REJONU JAWOROWSKIEGO

Rejon jaworowski położony jest w zachodniej części obwodu lwowskiego. Od północy graniczy z rejonem żółkiewskim, od wschodu z miastem Lwów, a od północy z rejonem pustomyckim, gródeckim oraz mościckim. Jego zachodnia granica zbiega się z polsko-ukraińską granicą państwową i rejon jaworowski sąsiaduje z powiatami jarosławskim oraz lubaczowskim. Takie położenie zapewnia wiele korzyści społeczno-ekonomicznych, tym bardziej że na terenie rejonu znajdują się dwa przejścia graniczne: osobowe i towarowe w Korczowej-Krakowcu oraz drugie – Budomierz-Hruszów, którego otwarcie ma być w 2013 roku. Budowa i modernizacja przejść jest ważna dla rozwoju gospodarczego regionów przygranicznych w kontekście wymiany handlowej i ruchu turystycznego.

Na terenie rejonu znajdują się miasta Jaworów i Nowojaworiwsk oraz 4 osiedla typu miejskiego Iwano-Frankowe², Szkło, Krakowec, Nemirów i 132 osiedla wiejskie. Atutem tego obszaru są niewątpliwie dobre połączenia komunikacyjne z Jaworowa, który jest siedzibą władz rejonu. Od przejścia granicznego w Krakowcu do Jaworowa trzeba przejechać niespełna 20 km, a do centrum Lwowa lub lotniska około 50–55 km. Liczba ludności w rejonie jaworowskim na dzień 1 stycznia 2010 roku wynosiła 122 750 osób, co stanowi 4,8% całkowitej populacji obwodu lwowskiego. Gęstość zaludnienia kształtuje się na poziomie 79 os./km² i jest zdecydowanie niższa, niż dla całego regionu (117 osób/km²). Uwzględniając jednak fakt, że 39,6 tysięcy hektarów zajmuje poligon wojskowy, to gęstość zaludnienia wynosi 106,3 os./km².

W 2009 roku stopa bezrobocia rejestrowanego w rejonie wynosiła 2,9% wobec 3,5% rok wcześniej i utrzymywała się na bardzo niskim poziomie. W porównaniu do roku 1999 liczba bezrobotnych w rejonie spadła z poziomu 6740 do 2210 w roku 2009. W strukturze zatrudnienia najwyższy odsetek pracowników odnotowano w przemyśle (30%) oraz w sektorze socjalnym (oświata i służba zdrowia 34%), w rolnictwie i leśnictwie, podobnie jak w handlu hurtowym i detalicznym oraz budownictwie i usługach odnotowano zaledwie po około 4% ogółu zatrudnionych (łącznie 16%). Problemem rejonu jest szybki wzrost liczby emerytów, których liczba przekroczyła już 28 tysięcy, podczas gdy liczba zatrudnionych wynosi niespełna 25 tysięcy osób. Co ciekawe, rejon jaworowski jest jedynym w całym obwodzie lwowskim, który notuje dodatni przyrost naturalny.

² Iwano-Frankowe często mylone jest z miastem obwodowym Iwano-Frankiws (do 1962 roku Stanisławów).

Przeciętne wynagrodzenie jednego pracownika w badanym rejonie w roku 2006 wynosiło 773,21 UAH, a w 2009 roku 1468,79 UAH. W okresie ostatnich 3 lat odnotowano blisko 90-proc. wzrost płac. Dla porównania miesięczne wynagrodzenie jednego pracownika obwodu lwowskiego w roku 2006 wynosiło 923,30 UAH oraz 1041 UAH na Ukrainie, w 2009 roku było to odpowiednio 1667 UAH oraz 1906 UAH. Najwyższe średnie zarobki miesięczne w rejonie jaworowskim osiągają pracownicy sektora państwowego. W roku 2006 w administracji publicznej zarabiano przeciętnie 1481,30 UAH, podczas gdy w rolnictwie zaledwie 304,9 UAH. W 2009 roku było to już odpowiednio 2053,80 UAH oraz 567,61 UAH. Zarobki te wydają się być wysokie gdy porównamy je ze średnią pensją w przemyśle – 925,8 UAH w 2006 roku oraz 1729,14 hrywien w roku 2009. Dla wielu Ukraińców poważnym problemem jest wypłata należnego wynagrodzenia. Kwota niewypłaconych pensji w rejonie w roku 2009 wyniosła 574,5 tysiąca hrywien i zmniejszyła się w porównaniu do roku poprzedniego o 407,8 tysiąca UAH.

Średnio na jednego obywatela rejonu przypada 17,6 m² powierzchni mieszkalnej, podczas gdy wskaźnik dla obwodu wznosi 20,1 m². W ostatnich latach wzrasta jednak liczba pozwoleń na budowę mieszkalną i zabudowę jednorodzinną. W 2009 roku wydano w rejonie 131 pozwoleń na budowę domów o łącznej powierzchni 32,32 tys. m². W przeliczeniu na 1000 mieszkańców w rejonie jaworowskim buduje się 264,7 m², podczas gdy we Lwowie wartość ta wynosiła 189 m².

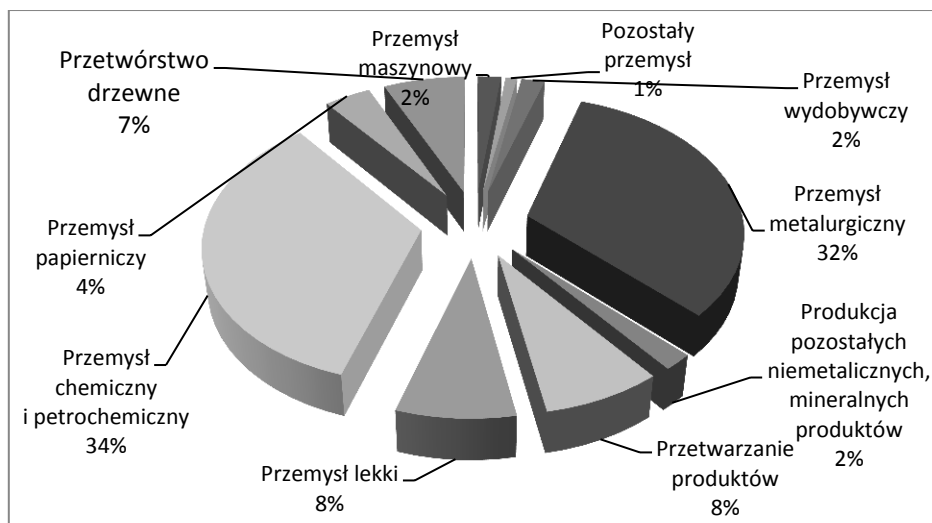
Przeciętna liczba przedsiębiorstw, jakie funkcjonują w rejonie jaworowskim jest niższa niż średnia dla całego obwodu lwowskiego i kraju. Jednak w zestawieniu z sąsiednimi rejonami (żółkiewskim, pustomyckim, gródeckim oraz mościckim) liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych przypadających na 1000 mieszkańców jest (od 1 do 2) większa. W rejonie jaworowskim szczególnie brakuje małych i średnich przedsiębiorstw, które szybko przystosowują się do nowych warunków rynkowych, pomagają w restrukturyzacji gospodarki i tworzeniu konkurencyjnego otoczenia. Najważniejszą rolę małe i średnie przedsiębiorstwa odgrywają w takich dziedzinach jak: nieruchomości, przemysł, handel, budownictwo, czy rolnictwo. Spośród 2150 podmiotów gospodarczych w rejonie jaworowskim zaledwie 618 to małe przedsiębiorstwa zatrudniające łącznie niespełna 4,5 tysiąca pracowników.

Przedsiębiorstwa zarejestrowane na terenie rejonu funkcjonują we wszystkich podstawowych sferach działalności gospodarczej. Największy udział w strukturze podmiotów gospodarczych mają przedstawiciele handlu hurtowego i detalicznego (20,9%) oraz przemysłu (20,4%). Kolejne miejsca zajmują usługi (12,2%) oraz rolnictwo (7,2%).

W przedsiębiorstwach przemysłowych 47,8% stanowią środki trwałe. Wiodącymi sektorami produkcji przemysłowej w regionie są: przemysł chemiczny, metalurgiczny oraz spożywczy. Udział tych trzech gałęzi przemysłu w całkowitej produkcji przemysłowej wynosi 3/4 całej struktury. W minionej dekadzie, w związ-

ku z napływem nowych przedsiębiorstw do rejonu jaworowskiego dynamika produkcji przemysłowej była rokrocznie wyższa, niż w całym obwodzie lwowskim. Tendencja ta utrzymywała się nawet w kryzysowym roku 2009, kiedy sprzedaż produktów jaworowskiego przemysłu wzrosła o 19%.

Sektor handlu i usług zarówno w rejonie jaworowskim, jak i na całym obszarze obwodu lwowskiego nie jest zbyt silnie rozwinięty. Jednak w ciągu ostatnich lat obroty handlowe w przeliczeniu na 1 osobę wyraźnie wzrosły z poziomu 428 UAH w roku 2000 do 1856 UAH w roku 2005 i niespełna 4,5 tysiąca hrywien w roku 2009. Struktura sektora zdominowana jest przez handel hurtowy produktów nieżywnościowych, ich udział stanowi niespełna 90%. Handel napotyka jednak na barierę w postaci obrotu towarami importowanymi nielegalnie, które sprzedawane są poza jakąkolwiek ewidencją³. Wiele podrobionych produktów nie spełnia podstawowych norm, co powoduje brak zaufania konsumentów. Dlatego też mieszkańcy rejonu jaworowskiego korzystają z umowy polsko-ukraińskiej o małym ruchu granicznym⁴, dzięki czemu bezwizowo mogą wjechać do Polski i dokonać większych zakupów.

Rysunek 1. Struktura sprzedaży przemysłu w rejonie jaworowskim w 2009 roku

Źródło: opracowanie własne w oparciu o dane Państwowego Urzędu Statystycznego Ukrainy, www.ukrstat.gov.ua.

³ W wywiadzie swobodnym przeprowadzonym z byłym urzędnikiem skarbowym, a obecnym pracownikiem administracji rejonu jaworowskiego, padło nawet stwierdzenie, że sprzedawcy z premiedytacją nie korzystają z kas fiskalnych i zaledwie od 5% do 10% handlu w rejonie jest ewidencjonowane zgodnie z przepisami, co obrazuje skalę problemu.

⁴ Dotyczy mieszkańców strefy przygranicznej, rozumianej jako obszar jednostek podziału administracyjnego Polski i Ukrainy sięgający zasadniczo nie dalej niż 30 kilometrów od wspólnej granicy.

Rejon jaworowski posiada jeden z największych potencjałów rozwojowych wśród okręgów przemysłowych obwodu lwowskiego. Na jego terenie znajdują się surowce w postaci siarki, ropy, gazu, wapienia, piasku, gliny i gipsu. Obszar ten przecina sieć dróg i linii kolejowych o znaczeniu międzynarodowym. Bliskość granicy z Polską, a co za tym idzie – również z Unią Europejską stanowią szanse na stworzenie korzystnych warunków dla rozwoju przemysłu oraz aktywnego uczestnictwa w krajowym i międzynarodowym podziale pracy, a także lepsze warunki dla szybkiego zwrotu zainwestowanego kapitału.

BEZPOŚREDNIE INWESTYCJE ZAGRANICZNE W REJONIE JAWOROWSKIM,
A SPECJALNA STREFA EKONOMICZNA „JAWORÓW”

Rejon jaworowski w latach 80. XX wieku pełnił rolę potężnego zagłębia siarkowego. W kopalni odkrywkowej „Sirka” i kooperujących z nią przedsiębiorstwach zatrudnionych wówczas było łącznie około 40 tysięcy pracowników. Kiedy na początku lat 90. ubiegłego wieku ZSRR przestał istnieć, zapotrzebowanie na ten surowiec znacznie zmalało, a przemysł chemiczny praktycznie się zatrzymał. Bardziej niż wydobycie opłacał się import surowca, dlatego też kopalnia masowo zwalniała pracowników, aż w 1996 roku ostatecznie ją zamknęto. Kiedy władze centralne zaniechały wydobycia oraz odpompowywania wody, wyrobisko wypełniło się wodą gruntową oraz deszczową, tworząc niezwykle atrakcyjne turystycznie sztuczne jezioro. Lokalne władze stanęły przed problemami wysokiego bezrobocia, pauperyzacją społeczeństwa i stagnacją gospodarczą. Mieszkańcy rejonu zajęli się handlem na bazarach, niektórzy przemycali towary (głównie alkohol i papierosy) przez granicę do Polski, najlepiej wykształceni wyjeżdżali do większych miast lub za granicę, gdzie często pracowali poniżej swoich kwalifikacji na budowach lub w rolnictwie. Sytuację tę odzwierciedla wskaźnik PKB *per capita* Ukrainy, który jeszcze w 1990 roku stanowił 123% tego miernika w Polsce, a w roku 2006 wyniósł zaledwie 51% [Firszt, 2008, s. 12].

Kiedy w Kijowie w 1992 roku uchwalona została ustawa o specjalnych strefach ekonomicznych⁵, samorządowcy z Jaworowa postanowili włączyć się w prace nad SSE na Ukrainie i doprowadzić do jej powstania na własnym terenie. Udało się to oficjalnie na mocy dekretu przyjętego przez Radę Najwyższą 17 lutego 1999 roku, a SSE „Jaworów” stała się szóstym tego typu podmiotem w kraju. Jej powierzchnia obejmowała cały rejon jaworowski, na którym mogły być realizowane wszystkie rodzaje działalności, z wyjątkiem zabronionych przez ustawodawstwo Ukrainy.

⁵ Спеціальна Економічна Зона – CE3, w języku polskim oznacza specjalna strefa ekonomiczna – SSE.

Pozyskanie inwestorów ułatwiały ulgi i zwolnienia podatkowe. SSE „Jaworów” dla inwestycji rezydujących w jej obrębie o wartości nie mniejszej niż 500 tysięcy dolarów oferowała:

- całkowite zwolnienie na okres 5 lat z podatku dochodowego, a następnie 50-proc. ulgę,
- zwolnienie od uiszczania cła wwozowego i podatku VAT przez okres 5 lat,
- zwolnienie od składek od niektórych funduszy budżetowych.

Strefa nie mogła natomiast w przeciwieństwie do innych SSE na Ukrainie oferować zwolnienia od obłożenia podatkiem inwestycyjnym oraz zwolnienia od obowiązkowej sprzedaży dewiz zagranicznych, co nie stanowiło zachęty dla potencjalnych inwestorów. Pomimo tego zróżnicowania pierwsze inwestycje pojawiły się już w 1999 roku, a przyciągając w pierwszej połowie 2000 roku kapitał o łącznej wartości 7,1 mln USD, SSE „Jaworów” stała się niekwestionowanym liderem wśród stref na Ukrainie. Oczywiście 7 milionów dolarów w porównaniu do 860 milionów dolarów zainwestowanych w tym samym czasie na terenie Katowickiej SSE (polskiego lidera wśród stref) jest wynikiem bardzo słabym, jednak należy pamiętać o ówczesnej trudnej sytuacji polityczno-gospodarczej Ukrainy. Inwestorzy nie mieli pewności, czy za rok lub dwa strefy nie zostaną zlikwidowane, niezadowolone z powodu istnienia SSE wyrażali przedstawiciele ukraińskiej inspekcji podatkowej. Swoją sprzeciw ujawnił także Międzynarodowy Fundusz Walutowy, który udostępnienie pomocy finansowej dla Ukrainy uzależnił od likwidacji SSE, równocześnie MFW zaapelował o zagwarantowanie równych warunków konkurencyjnych dla podmiotów gospodarczych na terenie całego kraju. Jednak zarówno dla lokalnych władz, jak i mieszkańców rejonu jaworowskiego pozyskanie w kilka miesięcy inwestorów, którzy w złożonych projektach zadeklarowali utworzenie w sumie 1118 miejsc pracy, dawało nadzieję na wyjście ze stagnacji i przyspieszenie tempa rozwoju gospodarczego.

Specjalna Strefa Ekonomiczna „Jaworów” miała funkcjonować do 1 stycznia 2020 roku, jednak przewidywana przez wielu likwidacja ulg nastąpiła w sposób gwałtowny, bez żadnych konsultacji z inwestorami, 30 marca 2005 roku. Rząd Premier J. Tymoszenko jedną ustawą odebrał ulgi i równocześnie nałożył na inwestorów 20-proc. podatek VAT. Decyzję uzasadniano między innymi przykładem SSE „Donieck”, gdzie według danych rządowych, działające przedsiębiorstwa odprowadziły do budżetu państwa 43 mln hrywien, a same otrzymały ulgi o wartości 346 mln hrywien. Zdaniem przedstawicieli rządu na 626 przedsiębiorstw we wszystkich SSE tylko 4 realizowały swoje zobowiązania inwestycyjne (w tym 2 polskie, nie podano jednak ich nazw). Łącznie w roku 2003 wszystkie strefy uzyskały ulgi na kwotę 586 mln hrywien, a do kasy państwa odprowadziły podatki w wysokości 267 mln hrywien. Oznacza to, że premia podatkowa prawie dwukrotnie przewyższała wartość wpłat. W sumie Ukraina udzieliła przedsiębiorstwom ulg na 8 mld hrywien, natomiast wartość PKB wytworzonego w tych strefach do końca 2004 roku wyniosła 3 mld hrywien [*Ukraina. Prze-*

wodnik..., 2006, s. 190]. Należy zaznaczyć, iż do nadużyć dochodziło przede wszystkim we Wschodniej Ukrainie, gdzie lokowały się głównie rosyjskie i ukraińskie inwestycje. W SSE „Jaworów” do końca istnienia przywilejów podatkowych, udzielono ulg w wysokości 83,1 mln UAH, przy równoczesnych wpływach podatkowych od zlokalizowanych w niej przedsiębiorstw na poziomie 79,8 mln UAH.

Od momentu likwidacji ulg napływ inwestycji do rejonu jaworowskiego został zahamowany. Z dnia na dzień utracona została pozycja, na jaką pracowano przez poprzednie lata i która w 2005 roku dawała SSE „Jaworów” drugie miejsce w kraju pod względem zatwierdzonych projektów inwestycyjnych (z liczbą 75). Najwięcej bezpośrednich inwestorów zagranicznych napłynęło z Polski, Danii oraz Hiszpanii. W strefie ulokował się również kapitał z innych państw Europy i Azji. Łącznie do końca 2006 roku jaworowska rejonowa administracja zatwierdziła 90 projektów inwestycyjnych z 17 państw, z czego 20 inwestorów na skutek likwidacji preferencji podatkowych wycofało się z analizowanego obszaru. Zdaniem przedstawicieli SSE „Jaworów”, wśród potencjalnych inwestorów, którzy wykazywali znaczące zainteresowanie budową fabryk na terenie strefy, można wymienić między innymi szwedzką IKEA oraz polski Kamis.

Tabela 1. Liczba i wartość inwestycji w SSE „Jaworów” w latach 2000–2005

Wskaźnik	2000	2003	2004	2005
Liczba przedsiębiorstw, jakie uzyskały zgodę na realizację inwestycji (na koniec roku)	38	65	74	75
Napływ kapitału w mln hrywien, w tym:	94,8	58,7	119,9	90,8
• BIZ w mln UAH	48,3	16,2	28,3	25
• Udział BIZ w %	51	28	24	28
• Ukraińskie inwestycje w UAH	46,5	42,5	91,6	65,8
• Udział ukraińskich inwestycji (%)	49	72	76	72
Liczba utworzonych miejsc pracy	641	3039	3623	4299

Źródło: opracowanie własne w oparciu o dane pozyskane w biurze SSE „Jaworów” Jaworowskiej Rejonowej Administracji.

Bilans 6 lat funkcjonowania przedsiębiorstw zlokalizowanych w SSE „Jaworów” okazał się być dla rejonu korzystny. W ostatnim roku funkcjonowania preferencji podatkowych liczba utworzonych miejsc pracy wynosiła 4299. Liczba osób bezrobotnych w porównaniu z rokiem 1999 zmniejszyła się ponad dwukrotnie. Średnia płaca wzrosła blisko dwukrotnie i w przedsiębiorstwach SSE wynosiła w roku 2005 około 590 UAH.

Skumulowana wielkość napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych na badanym obszarze w 2006 roku stanowiła 38,2 mln USD. Wielkość BIZ na jednego mieszkańca rejonu jaworowskiego wynosiła 313 dolarów, podczas gdy

na jednego mieszkańca obwodu lwowskiego tylko 166,5 dolarów. Na koniec 2008 roku było to odpowiednio 364,2 dolarów na osobę, podczas gdy dla obwodu lwowskiego wskaźnik ten był wyższy i wyniósł 366,7 dolarów. Zgodnie z danymi przedstawionymi w tabeli 2 w roku 2006, 2008 i 2009 odnotowano odpływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych na koniec roku. Stało się tak mimo realizacji nowych projektów inwestycyjnych, które jednak nie zrekomensowały zjawiska wycofywania się dotychczasowych BIZ. Najlepsze dla pozyskiwania bezpośrednich inwestycji zagranicznych były lata funkcjonowania korzystnych przepisów dla podmiotów prowadzących działalność gospodarczą w SSE „Jaworów” (1999–2005). Potwierdza to wysoka dynamika skumulowanych napływów BIZ do rejonu jaworowskiego.

Tabela 2. Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych do rejonu jaworowskiego w latach 1995–2009 (w tys. USD)

Rok	Skumulowany napływ BIZ	Dynamika (do roku poprzedniego)	Napływ lub odpływ kapitału w danym roku
2009	37 416,1	84%	-7112,2
2008	44 528,3	99%	-511,8
2007	45 040,1	118%	6947,1
2006	38 093,0	100%	-111,9
2005	38 204,9	114%	4629,4
2004	33 575,5	132%	8102,8
2003	25 472,7	111%	2554,6
2002	22 918,1	142%	6816
2001	16 102,1	114%	1995,4
2000	14 106,7	363%	10 217,3
1999	3889,4	125%	785,9
1998	3103,5	114%	376
1997	2727,5	620%	2287,5
1996	440,0	396%	329
1995	111,0	-	-

Źródło: opracowanie własne w oparciu o dane Państwowego Urzędu Statystycznego Ukrainy oraz informacje pozyskane w biurze SSE „Jaworów” Jaworowskiej Rejonowej Administracji.

Wewnętrzne statystyki prowadzone przez pracowników rejonowej administracji wykazują, że tylko w 2005 roku prowadzono rozmowy z 24 inwestorami zagranicznymi, natomiast po likwidacji ulg przez rząd J. Tymoszenko w latach 2006–2010 odnotowano łącznie 40 przypadków zainteresowania rejonem jaworowskim przez kapitał z innego państwa (w tym 8 z Polski).

POLSKIE INWESTYCJE BEZPOŚREDNIE W REJONIE JAWOROWSKIM

Twórcy SSE „Jaworów” od początku liczyli na przyciągnięcie do siebie kapitału polskiego. Czynniki takie jak: przygraniczne położenie, czy rozmieszcze-

nie na ważnych magistralach transportowych (przebiega tędy transeuropejski korytarz transportowy nr 3, zwany „Kretskim”: Berlin–Drezno–Wrocław–Lwów–Kijów), duże zapasy surowców, tania siła robocza, potencjał rozwojowy gospodarki i inne świadczyły o tym, że rejon może stać się naturalnym miejscem do podejmowania BIZ przez polskich przedsiębiorców. Na przełomie XX i XXI wieku w obrębie SSE „Jaworów” w miejscowości Krakowec na granicy z Polską założono *Awtoport Krakowec* o powierzchni 74,5 hektarów, będący wolnym obszarem celnym. Pierwsze spółki w Jaworowie pojawiły się jeszcze w latach 90. XX wieku. Prekursorami w polskich inwestycjach zagranicznych na tym terenie stały się w 1995 roku *ZAT Ukr-Pak* (produkujący nakrętki i kapsle) oraz *Metaloplastmas* (przekształcona w obecny *Ken-Pak Jaworów*, zajmująca się inwestycjami w nieruchomości na Ukrainie i w Rosji) – obydwie założone przez *Can-Pack* z Krakowa. W roku 2000 wraz z powstaniem strefy w rejonie jaworowskim ulokowały się także: *Śnieżka – Ukraina sp. z o.o.* (inwestycja na poziomie 526 tysięcy USD), *Rytm – Elektromontaż sp. z o.o.* (614 tysięcy USD), *Termobud sp. z o.o.* (520 tysięcy USD), *Pruszyński sp. z o.o.* (545 tysięcy USD), *Gospodarka hodowli kur i indyków* (600 tysięcy USD), a także *Polfarmeks – Ukraina*, *Ziweko* i *Plastresurs*. Tym samym jaworowska SSE już na starcie stała się jedyną na Ukrainie, w której polskie inwestycje zajęły czołowe miejsce. W kolejnych latach dołączyły: *Propet* spod Rawicza, który uruchomił produkcję butelek, *Fakro* z Nowego Sącza rozpoczęło produkcję okien dachowych, łowicka *Lamela* ulokowała tutaj zakład produkujący plastikowe pojemniki kuchenne, tożsamy zakład otworzył *Magros Ukraina*, *Perfekt* – wyroby lateksowe, *Greinplast* – farby i tynki, *Cyfral* – telefony, *Marbet* – materiały budowlane do wykańczania wnętrz, *TOP 2000 – Zeszyt Ukraina* – artykuły papiernicze, *Budomex Ukraina* – materiały budowlane, *Provimi-Rolimpex Ukraina* (obecnie *Provimi*) – produkcja koncentratów, dodatków paszowych, *Jacboł* – parkiety i panele, *Gradient* – produkcja energooszczędnych produktów do wykańczania wnętrz budynków, *Profil-Plast* – regeneracja opon samochodów ciężarowych metodą na zimno, *Jaw-Dom* – produkcja elementów konstrukcji metalowych, *Agrol* – produkcja koncentratów i pasz, *Alizo* – produkcja materiałów budowlanych.

Różne źródła podawały odmienne liczby odnośnie do polskich inwestycji bezpośrednich w rejonie jaworowskim, jednak ostatecznie udało się zidentyfikować w sumie 28 przedsiębiorstw, które od 1995 roku prowadziły działalność gospodarczą na terenie rejonu jaworowskiego. W wyniku kryzysu finansowego, który doprowadził do załamania gospodarczego na Ukrainie, wiele podmiotów zawiesiło prowadzoną działalność gospodarczą lub wycofało zaangażowany kapitał. Ostatecznie udało się ustalić, że do 2010 roku funkcjonowało 14 spółek z polskim kapitałem i w zdecydowanej większości skoncentrowane były one w sektorze przemysłowo-budowlanym. Skumulowana wartość ulg otrzymanych przez polskich inwestorów w SSE „Jaworów” zgodnie ze stanem na dzień 1 kwietnia 2005 roku wyniosła 24,08 mln hrywien, to jest 29% ulg przyznanych wszystkim

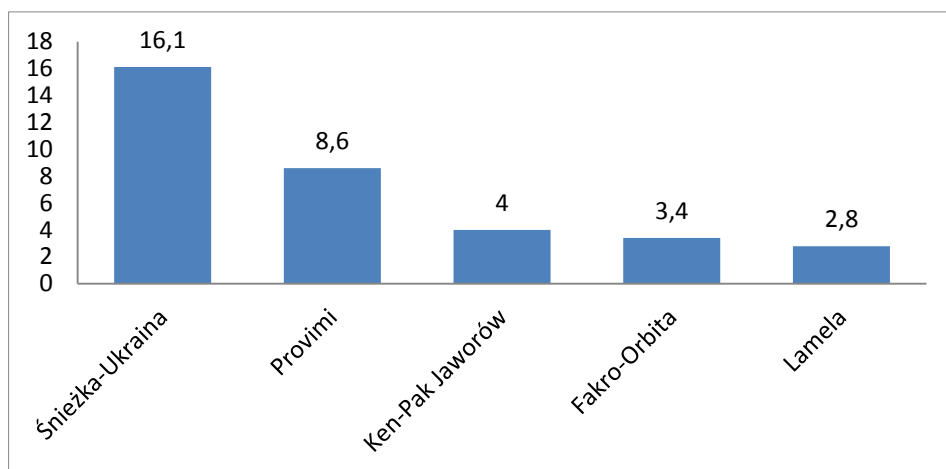
przedsiębiorstwom w strefie. Z jednej strony inwestorzy zyskali, jednak z drugiej – od lat tracą. Państwo ukraińskie ma problemy ze zwracaniem (głównie eksporterom) podatku VAT, kwota zaległości wobec polskich inwestorów w analizowanym rejonie jaworowskim wynosi około 8 mln hrywien.

W rejonie jaworowskim w roku 2009 działały tylko cztery przedsiębiorstwa, które były zarejestrowane w systemie zarządzania jakością według norm ISO serii 9000. Były to trzy spółki ukraińskie oraz producent wyrobów lateksowych *Perfect*. Jak wynika z wywiadów swobodnych przeprowadzonych wśród pracowników polskich spółek, są one bardziej zaawansowane technologicznie, niż ukraińskie przedsiębiorstwa i można się w nich więcej nauczyć. Wyróżnia je również lepsza organizacja pracy oraz pozytywne relacje międzyludzkie.

Rok 2009 dla części polskich inwestorów w rejonie jaworowskim okazał się być lepszy od 2008. *Propet* zwiększył produkcję do 9 tysięcy ton, czyli o 3,3% w stosunku do ostatniego roku, podobnie jak *Ukr-Pak Jaworów*, który zwiększył liczbę produkowanych nakrętek i kapsli do 2,08 mld sztuk (o 20,2% więcej niż w roku 2008) oraz folii polietylenowej do 1,37 tysięcy ton (o 92,1% więcej w stosunku do ostatniego roku). Bardzo dobrze w tym trudnym okresie radziła sobie również spółka *Provimi*, która odnotowała wzrost produkcji o 67,2% oraz *Termobud* – wzrost o ponad 7,1%. Niestety, nie wszystkie spółki z polskim kapitałem odnotowywały wzrosty. *Śnieżka-Ukraina* wyprodukowała 24,5 tysiąca ton farb i lakierów, co stanowiło 89,5% ubiegłorocznej produkcji. *Fakro-Orbita* zmniejszyła w analogicznym okresie liczbę produkowanych okien dachowych o 43%. W trudnej sytuacji znalazł się również produkujący parkiety *Jacboł*, jego produkcja spadła z 43,6 tysięcy metrów kwadratowych do 26,2 tysięcy metrów kwadratowych.

Spśród 14 spółek, jakie prowadziły działalność gospodarczą w rejonie jaworowskim, dla 10 podmiotów udało się ustalić liczbę pracowników oraz średnie zarobki pracowników na koniec 2009 roku. Łączne polskie inwestycje zagraniczne utworzyły w rejonie 956 miejsc pracy z czego najwięcej zatrudniały *Śnieżka-Ukraina* (224 pracowników) oraz *Fakro-Orbita* (201 pracowników), były to zarazem jedyne podmioty w badanej grupie, które płaciły zatrudnionym zdecydowanie powyżej średniej w sektorze przemysłu dla rejonu jaworowskiego (2931 hrywien w pierwszym z wymienionych przedsiębiorstw oraz 2326 hrywien w drugim). Do średnich podmiotów zaliczały się również *Jacboł* (132 pracowników), dwie spółki *Can-Pack* (*Ukr-Pak* oraz *Ken-Pak Jaworów* – łączne zatrudnienie na poziomie 120 osób), *Provimi* (101 pracowników) oraz *Lamela* (60 pracowników). Pozostałe spółki charakteryzowały się zatrudnieniem na poziomie poniżej 50 osób, a tylko 2 spośród badanych płaciły poniżej średniej w sektorze przemysłu dla rejonu jaworowskiego⁶.

⁶ Z wywiadów swobodnych przeprowadzonych z mieszkańcami rejonu jaworowskiego wynika, że większość przedsiębiorstw (szczególnie małych) zaniża wysokość oficjalnej pensji i część wynagrodzenia płaci z naruszeniem przepisów. Zdarzają się również przypadki nielegalnego

Rysunek 2. Najwięksi polscy płatnicy podatków w rejonie jaworowskim (dane za 2009 rok w mln UAH)

Źródło: opracowanie własne w oparciu o dane pozyskane w wydziale ekonomicznym Jaworowskiej Rejonowej Administracji.

W roku 2008 wśród ośmiu największych płatników podatków w rejonie znajdowały się tylko dwie spółki z kapitałem polskim (na pierwszym miejscu *Śnieżka-Ukraina* 13,4 mln UAH oraz na trzecim *Provimi* – 3,9 mln UAH). W roku 2009 na skutek załamania się gospodarczego na Ukrainie wśród 4 największych płatników podatków były tylko polskie inwestycje bezpośrednie (wykres 2), a szóste miejsce zajmował kolejny polski inwestor – *Lamela*. Łącznie pięciu największych polskich inwestorów w rejonie odprowadziło do budżetu państwa w postaci podatków 34,9 mln UAH. Zestawiając te dane ze 182,3 mln UAH, jakie w formie podatków wpłynęły z rejonu do kasy państwa w 2009 roku, otrzymujemy informację, że udział analizowanych podmiotów wyniósł aż 19,1% wszystkich podatków zapłaconych przez osoby fizyczne oraz prawne w rejonie. Zaistniała sytuacja wyniknęła z faktu, że rząd J. Tymoszenko za wszelką cenę chciał uniknąć cięcia wydatków w budżecie państwa przed wyborami prezydenckimi, w których ona startowała. W celu zmniejszenia deficytu budżetowego, zmuszano przedsiębiorstwa (głównie z udziałem kapitału zagranicznego) do płacenia podatków dochodowych awansem – wiele przedsiębiorstw zapłaciło w 2009 roku podatki za 2010 rok [Zasuń, 2010, s. 18]. Problem ten, jak wynika z powyższej analizy, dotyczył również polskich inwestycji bezpośrednich w rejonie jaworowskim.

zatrudniania, z czym lokalna administracja walczy w dość radykalny sposób – wysyłając raz w tygodniu urzędnika, który kontroluje legalność pracujących osób.

POLSKIE INWESTYCJE ZAGRANICZNE W OCENIE PRZEDSTAWICIELI WŁADZ LOKALNYCH

Informacje na temat polskich inwestycji zagranicznych w rejonie jaworowskim i poszczególnych radach skonfrontowano z opiniami 11 przedstawicieli lokalnych władz samorządowych i rejonowych. W wywiadach stawiane były pytania o rolę władz i instytucji w przyciąganiu inwestycji do danej miejscowości, o współpracę z lokalną społecznością i władzami, a także o korzyści i zagrożenia wynikające z obecności polskich inwestycji bezpośrednich. Pytano też o czynniki sprzyjające i utrudniające przyciąganie kapitału zagranicznego oraz obszary jakie należałoby poprawić, aby obwód lwowski i rejon jaworowski stały się atrakcyjnym miejscem do lokowania BIZ.

Współpraca polskich przedsiębiorstw z lokalną społecznością przybiera głównie formę sponsoringu. Najbardziej zaskakujące jednak były przypadki, kiedy przedstawiciele władz rejonu wprost mówili o tym, że dysponują bardzo niskim budżetem, który na niewiele wystarcza i często w kryzysowych sytuacjach (dziurawy dach na szkole, groźba katastrofy budowlanej) telefonują do polskiego inwestora z prośbą o finansowe wsparcie i rozwiązanie poważnego problemu. Przykład ten ukazuje, jak trudna jest sytuacja na Ukrainie i jak bardzo polscy inwestorzy bezpośrednio angażują się w życie lokalnej społeczności. Co więcej, wchodzą w interpersonalne kontakty z przedstawicielami władz lokalnych i pomagają im w różny sposób rozwiązywać problemy administracyjne⁷.

Tabela 3. Korzyści i zagrożenia wynikające z działalności polskich inwestorów zagranicznych w rejonie jaworowskim w opinii przedstawicieli władz lokalnych

Korzyści	Zagrożenia
Płacą podatki (11)	Stosują w większości stare technologie (2)
Zmniejszają bezrobocie; tworzą nowe miejsca pracy (10)	Zajmują nisze w których mogłyby działać ukraińskie przedsiębiorstwa (2)
Wzrost poziomu życia rodzin zatrudnionych pracowników (6)	Mogą łamać prawo i powodować nadużycia (1)
Nastąpiło zmniejszenie zjawiska wyjazdów do pracy za granicą (4)	Zanieczyszczają środowisko (1)
Przyciągają za sobą nowych inwestorów (2)	

Źródło: opracowanie własne.

Istnieją dwie główne korzyści, jakie z obecności na swym terenie polskich inwestycji bezpośrednich dostrzegają lokalne władze: wpływy budżetowe z tytułu podatków oraz zmniejszenie bezrobocia. Polskie inwestycje pomagają rów-

⁷ Jeden z respondentów wprost stwierdził, że w przypadku problematycznych kontroli w przedsiębiorstwie polskiego inwestora bezpośredniego, osobiście kontaktuje się z odpowiednimi urzędnikami w celu *sprawnego zakończenia wizyty organów państwowych w spółce*.

niez w podnoszeniu poziomu jakości życia mieszkańców rejonu. Zwrócono także uwagę na zmniejszenie problemu wyjazdów do pracy zagranicą oraz zasygnalizowano w dwóch przypadkach o korzyściach w postaci przyciągnięcia za sobą nowych inwestorów. W Nowojaworiwsku, dawnej sypialni kombinatu siarkowego, dzięki zwiększonym wpływom podatkowym, w dużym stopniu od polskich inwestorów bezpośrednich, pojawiły się nowe latarnie, wyrównano także chodniki oraz ulice. W centrum Jaworowa odnowiono elewacje zabytkowych kamieniczek, a na obrzeżach miast powstały trzy nowoczesne hotele. Na podstawie przeprowadzonych wywiadów oraz w oparciu o własne obserwacje można stwierdzić, że w Ukrainie Zachodniej żadne z miast podobnej wielkości nie posiada tej klasy obiektów.

Na pytanie o zagrożenia wynikające z obecności polskich inwestycji zagranicznych, większość rozmówców nie potrafiła ich wskazać. Sporadycznie stawiane zarzuty dotyczyły stosowania przestarzałych technologii oraz zajmowania nisz, w których mogłyby działać podmioty rodzime. Jeden adversarz wskazał na problem zanieczyszczenia środowiska, a inny na łamanie prawa.

Przykładem takiego poważnego nadużycia ze strony polskiego przedsiębiorstwa były poczynania spółki z Krakowa. Przedsiębiorstwo nagle przestało funkcjonować, ale wcześniej, zdaniem przedstawicieli władz lokalnych, zdefraudowało około 1,5 mln euro. Mechanizm był następujący: w 2008 roku właściciel przedsiębiorstwa utworzył spółkę-córkę, która zajęła się handlem wyprodukowanymi towarami przez spółkę-matkę. Spółka-córka sprzedawała produkty, jednak nie płaciła za ich dostarczenie, równocześnie spółka-matka zaciągnęła kredyt w banku o wartości około 1 mln euro. W roku 2009 ślad po właścicielu ginie, a obydwie spółki bankrutują. Obecnie toczy się postępowanie w sądzie. Trudno określić, jak sytuacja wyglądała w rzeczywistości, gdyż nie można się skontaktować z właścicielem omawianego przedsiębiorstwa.

Tabela 4. Czynniki ułatwiające i utrudniające przyciąganie inwestycji zagranicznych do rejonu jaworowskiego w opinii przedstawicieli władz lokalnych

Czynniki ułatwiające	Czynniki utrudniające
Współpraca z lokalnymi władzami (10)	Polityczna niestabilność (9)
Wykwalifikowana siła robocza (8)	Biurokracja (7)
Bliskość granicy z Polską (8)	Niestabilne prawo, częste zmiany przepisów (7)
Duży rynek zbytu (7)	Granica z UE (2)
Niskie koszty pracy oraz surowców (5)	
Znajomość języka polskiego (5)	

Źródło: opracowanie własne.

Najważniejszym czynnikiem, jaki ułatwia pozyskanie inwestora w opinii przedstawicieli władz lokalnych była, co jest oczywiste, współpraca przedstawicieli kapitału zagranicznego z lokalnymi władzami. Na drugim miejscu, po 8 wska-

zań otrzymały: wykwalifikowana siła robocza oraz bliskość granicy z Polską. Ponad połowa rozmówców wymieniała też duży rynek zbytu na Ukrainie, a po 5 adwersarzy wymienilo niskie koszty pracy oraz surowców i dobrą znajomość języka polskiego. Bliskość granicy z Polską, fakt, iż 14% całego zasobu słownictwa języka ukraińskiego stanowią polonizmy oraz powszechny dostęp do polskiej naziemnej telewizji sprawiają, że zdecydowana większość mieszkańców rejonu jaworowskiego doskonale rozumie język polski, a wielu posługuje się nim na wysokim poziomie. W trakcie przeprowadzania wywiadów spośród 11 przedstawicieli władz lokalnych 5 odpowiadało płynnie na pytania w języku polskim.

Na pytanie co należałoby zmienić, aby obwód lwowski i rejon jaworowski stały się atrakcyjnym miejscem do lokowania BIZ najczęściej odpowiadano, że przywrócenie ulg w specjalnych strefach ekonomicznych (7 wskazań). Przedstawiciele administracji państwowej doskonale pamiętają jak dynamicznie rozwijał się rejon, kiedy od 2000 roku zaczęły napływać inwestycje zagraniczne, dlatego też postulują preferencje dla inwestorów, ale chcieliby także zdecydowanego ograniczenia biurokracji (5 wskazań). Wprowadzenia europejskich standardów w postaci stabilnego prawa i jasnych zasad opodatkowania życzyliby całemu obwodowi i Ukrainie trzech rozmówców.

PODSUMOWANIE

Polskie bezpośrednie inwestycje w rejonie jaworowskim, chociaż w większości są przedstawicielami małych i średnich podmiotów, wywarły znaczący wpływ na rozwój tego słabo rozwiniętego obszaru. Ulokowało się tam 28 podmiotów, z czego w 2009 roku działalność gospodarczą prowadziło 14 spółek. W większości były to przedsiębiorstwa ulokowane w sektorze przemysłu. Przy zaangażowaniu kapitałowym na poziomie 16,9 mln USD (45,2% wszystkich BIZ w rejonie), na koniec 2009 zatrudniały one łącznie 956 osób. W efekcie polskie inwestycje zagraniczne przyczyniły się do znaczącego obniżenia liczby bezrobotnych i stopy bezrobocia rejestrowanego, które obniżyło się z poziomu 6740 osób (9,6%) w roku 1999, do 2210 bezrobotnych (2,7%) w 2009 roku. Przy udziale polskich inwestycji bezpośrednich produkcja sprzedana regionu wzrosła w tym samym czasie z 99 mln UAH (w roku 1999) do 1358,6 mln UAH (w roku 2009). W 2009 roku pięciu największych polskich inwestorów odprowadziło w formie podatków 34,9 mln UAH, co stanowiło 19,1% wszystkich wpływów podatkowych rejonu od osób fizycznych i prawnych. Przykład ten pokazuje, że polskie BIZ w znacznym stopniu zasilają budżet państwa i rejonu. Rejon jaworowski charakteryzuje się wysokimi wskaźnikami rozpoczynania nowych budów oraz jedynym dodatnim przyrostem naturalnym w całym obwodzie lwowskim. Mierniki te pokazują, że mieszkańcy tego obszaru, dzięki inwestycjom zagranicznym mają stałą pracę oraz świadczenia socjalne, co ułatwia

np. założenie rodziny, budują nowe domy i wiążą swoją przyszłość z rejonem. Istnieją liczne przykłady potwierdzające zaangażowanie polskich BIZ na rzecz lokalnej społeczności. Podmioty te są także wysoko oceniane przez przedstawicieli władz regionalnych i lokalnych.

Kluczowym czynnikiem dla przyciągnięcia do rejonu polskich inwestorów bezpośrednich stało się utworzenie Specjalnej Strefy Ekonomicznej „Jaworów” oraz płynące z tego faktu ułatwienia i korzyści w prowadzeniu działalności gospodarczej na Ukrainie. Region słabo rozwinięty przegrywa walkę o pozyskanie wartościowych inwestycji z innymi obszarami w kraju, które są wyżej rozwinięte. Dlatego warunkiem niezbędnym dla odwrócenia niekorzystnej sytuacji jest skuteczny system zachęt inwestycyjnych, który będzie atrakcyjny dla potencjalnego inwestora. Potwierdzeniem tej prawidłowości jest przykład SSE „Jaworów”, gdzie stosując atrakcyjne ulgi i preferencje, połączone ze skuteczną promocją oraz budowaniem pozytywnego wizerunku (w stosunkowo krótkim czasie), udało się pozyskać inwestorów, którzy do 2005 roku utworzyli łącznie 4299 miejsc pracy.

LITERATURA

- Firszt D., 2008, *Czy Ukraina podąży śladami Polski?* „Kurier UEK”, nr 8(24).
- Karaszewski W. (red.), 2008, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne polskich przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Dom Organizatora TNOiK, Toruń.
- Krakowiak A., 2006, *Polski kapitał rusza na Wschód*, „Rzeczpospolita”, *Ekonomia i Rynek*, 24.10.2006.
- Pałys L. (red.), 2009, *Polskie inwestycje za granicą*, Warszawa.
- Ukraina – przewodnik po rynku 2011*, 2010, Wydział Promocji Handlu i Inwestycji Ambasady RP w Kijowie, Kijów.
- Ukraina. Przewodnik dla przedsiębiorców*, 2006, Biuro Promocji Inwestycji i Technologii ONZ ds. Rozwoju Przemysłowego, Warszawa.
- Zasuń R., *Polskie firmy na Ukrainie: obligacje za VAT*, „Gazeta Wyborcza” z 23.04.2010 r.

Streszczenie

W artykule analizie poddano wpływ polskich BIZ na rozwój gospodarczy rejonu jaworowskiego w obwodzie lwowskim na Ukrainie. Praca charakteryzuje sytuację ekonomiczno-społeczną rejonu jaworowskiego oraz działalność Specjalnej Strefy Ekonomicznej „Jaworów”. Rejon jaworowski posiada jeden z największych potencjałów rozwojowych wśród okręgów przemysłowych obwodu lwowskiego. W porównaniu do roku 1999 liczba bezrobotnych w rejonie spadła z poziomu 6740 do 2210 w roku 2009. Największy udział w strukturze podmiotów gospodarczych mają przedstawiciele handlu hurtowego i detalicznego (20,9%) oraz przemysłu (20,4%). Bilans 6 lat funkcjonowania przedsiębiorstw zlokalizowanych w Specjalnej Strefie Ekonomicznej „Jaworów”, okazał się być dla rejonu korzystny. W ostatnim roku funkcjonowania preferencji podatkowych liczba utworzonych miejsc pracy wynosiła 4299. Liczba osób bezrobotnych w porównaniu z ro-

kiem 1999 zmniejszyła się ponad dwukrotnie. Średnia płaca wzrosła blisko dwukrotnie i w przedsiębiorstwach SSE wynosiła w roku 2005 około 590 UAH. Wartość kapitału zainwestowanego przez polskie BIZ w rejonie na koniec 2009 roku wynosiła 16,9 mln USD, podczas gdy rok wcześniej była to rekordowa wartość 19,9 mln USD. Inwestycje te zostały ocenione pozytywnie przez przedstawicieli władz lokalnych, którzy wymienili wiele korzyści wynikających z obecności polskiego kapitału na ich terenie: tworzenie nowych miejsc pracy, wzrost poziomu życia, zmniejszenie zjawiska wyjazdów do pracy za granicą, przyciąganie nowych inwestorów.

The Impact of Polish Foreign Direct Investments on the Development of the Yavoriv Region in the Lvov Oblast

Summary

This article is the result of empirical studies, where Polish foreign direct investments in the Lvov Oblast are presented. This is an analysis of the impact of Polish foreign direct investments on the development of the Yavoriv region in the Lvov Oblast. Polish direct investments played an important role in the development of poorly-developed areas in the Yavoriv region. 28 entities were located there, where in 2009, 14 companies were conducting economic activity. In the majority, these were enterprises located in the sector of industry. With capital involvement at the level of USD 16.9 ml (45.2% of all FDI in the region), at the end of 2009 these were employing 956 persons in total. As a result, Polish foreign investments have contributed towards a significant decrease in the number of unemployed and the rate of registered unemployment that dropped from the level of 6,740 persons (9.6%) in 1999 to 2,210 (2.7%) in 2009. With the share of Polish direct investments, sold production in the region was increased in the same period from UAH 99 ml (in 1999) to UAH 1,358.6 ml (in 2009). The example of the Śnieżka-Ukraine company that in the years 2002–2009 contributed UAH 55 ml to the state budget shows that Polish FDI to a large extent feeds the state and regional budgets. In 2009, the five largest Polish investors paid UAH 34.9 ml in taxes, constituting 19.1% of all tax contributions in the region for natural and legal entities. The Yavoriv region is characterised by high indicators of starting new construction works, and the only positive birth rate in the whole of the Lvov Oblast. These measures show that thanks to foreign investments, the residents of this area have permanent employment and social benefits, which allows them to raise families and link their future with the region.